

Свобода творчості у поглядах Мартіна Гайдеггера

І. Ю. Остапеч

Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна
Corresponding author. E-mail: yu.ostapets@gmail.com

Paper received 09.02.16; Accepted for publication 18.02.17.

Анотація. Досліджено проблему свободи творчості у вченні М. Гайдеггера, зокрема з огляду його розуміння понять традиції, вільного мислення, творчого засвоєння, істинного та хибного тощо. Проаналізовано підхід філософа до визначення буття і сущого, суб'єктивності та об'єктивності, їхній зв'язок зі свободою творчості.

Ключові слова: свобода, традиція, культура, творчість, людина, суспільство, екзистенціалізм, розум, буття.

Актуальність дослідження. М. Гайдеггер – засновник екзистенціалізму, один із провідних філософів сучасності. Його ідеї мають вагомий вплив не тільки на філософів, але й істориків, науковців, митців.

Про великий інтерес до проблеми свободи творчості сьогодні свідчить велика кількість наукових статей, монографій, де ця проблема досліджується.

Водночас увесь зміст цих пошуків можна звести до головної філософської проблеми: хто така людина та яке її місце в структурі буття і світу? Незважаючи на велику кількість знань про людину, проблема залишається, і стає навіть більшою, ніж у попередні епохи. Такий стан речей, безперечно, можна вважати кризою як у розумінні самої людини, її суті, свободи творчості, так і культури в цілому.

Проблема свободи творчості у М. Гайдеггера пов'язана, передусім, із виявленням джерел, які унеможливають таку свободу. Як основу філософ розглядає конфлікт особи і суспільства. Коли і за яких обставин «традиція» (суспільні цінності, інтереси) перетворюється на фактор стримання, пригнічення творчої ініціативи і свободи людини?

Його ідеї мають методологічний і певною мірою програмний характер, що може змінити ситуацію, яка існує сьогодні в світі, науці, культурі. Звернення до творчого доробку М. Гайдеггера, глибоке осмислення його ідей є як ніколи актуальним у світлі викликів сьогодення. Бо, на глибоке переконання філософа, «людина – це отвір у бутті», її існування особливе, екзистенційне, творче, і саме в цьому вияв її свободи.

Мета статті – дослідити проблему свободи творчості в екзистенціалізмі. Відповідно до мети автор ставить **завдання** проаналізувати ідею свободи творчості у філософії М. Гайдеггера, засновника німецького екзистенціалізму.

Як відомо, філософія зображає людину свідомою, вільною, творчою особою, відповідальною перед собою і світом. «Вступаючи (за допомогою свого духу, свідомості) в контакт зі світом можливостей, людина «вириває» себе з дурної нескінченності причинного ряду, – зазначає І. Бичко, і тим самим людина дістає можливість вибирати, тобто набуває унікальної здатності починати причинний ряд. Інакше кажучи, людина виявляється істотою не тільки детермінованою, залежною, підлеглою і підневільною (подібно до речей і предметів навколишнього світу), а й детермінуючою, пануючою, вільною» [1, с. 25].

Людина як центр філософії теоретично і практично зосереджена в історії, її життєвий світ вибудований на принципах свободи й творчості. З огляду на це цікавою

видається концепція засновника екзистенціалізму М. Гайдеггера.

Розпочнімо з аналізу питання, що, на перший погляд, далеке від визначеної проблеми – з питання про традиції. На думку вченого, людина завжди схильна дотримуватися традиційного розуміння того чи іншого питання. Перш ніж особа починає свідомо вибирати, вона діє так, як прийнято за традицією. Однак панівна традиція робить те, що передає, таким малодоступним, що радше вона приховує його. Вона передає успадковане як дещо само собою зрозуміле й утруднює доступ до тих споконвічних «джерел», із котрих черпались традиційні категорії та поняття.

«Традиція настільки позбавляє коренів історичності «буття-свідомості», що останнє рухається вже тільки інтересом до різноманітності можливих типів, напрямів, поглядів у філософії... та намагається під цим інтересом приховати власну безпідставність» – вважає М. Хайдеггер [9, с. 21].

Тут учений наголошує на реальній проблемі – проблемі творчості, яка нерозривно пов'язана з вільним мисленням. Те, що передає традиція і сприймається нами як уже готове, завершене, зрозуміле, що не викликає у нас сумніву, – це, з позиції М. Гайдеггера, ми вважаємо відкритим для себе, чимось само собою зрозумілим. Хоча в дійсності – зовсім навпаки: власне те, що ми вважаємо само собою зрозумілим, є прихованим від нас, оскільки ми сприймаємо його як наявне, не намагаючись усвідомити, звідки воно з'явилося, як створене. І насправді, по-творчому, вільно засвоїти продукти минулої культури – означає знову створити їх, а не лише «ознайомитися з ними, завантаживши свою пам'ять іменами, подіями, «різноманітністю можливих типів» не тільки у філософії, а й у мистецтві, науці тощо.

Проблема творчого осягнення культури, науки, філософії постає у всіх сферах людської діяльності. Однак діяльність і творчість – не абсолютно тотожні процеси. «...Сама діяльність, виявляючи (актуалізуючи) свій потенціал, зумовлює висновок, що вона сама (діяльність) є тією (сутнісно та генетично) безпосередньою основою, з якої виростає творчість. Це дає підставу для висновку: діяльність є загальний, а творчість – всезагальний спосіб буття людства, людей і людини», – зазначає Б. Новіков [3, с. 5].

Питання творчого засвоєння починаються з проблем суто педагогічних і закінчуються проблемою створення так званої евристичної логіки, тобто логіки відкриття, на відміну від формальної логіки як логіки викладення уже зрозумілого, відкритого.

У сучасній педагогічній практиці вивчення тієї чи іншої проблеми часто полягає не в тому, аби поставити тим, хто навчається, питання, а радше в тому, щоб дати їм відповідь. Завдання навчити мислити підміняється завданням здобути знання. Останнє ж розуміється як сума визначених фактів, методів, концепцій. Унаслідок цього студент або учень має в голові розмаїття поглядів, окрім одного – власного. Питання полягає в тому, як змінити методи освіти, аби вона почала означати вміння мислити, створювати нове, а не знання того, що створене іншими. Саме цей смисл має теза М. Гайдегера, що «справжнє пізнання – це не пояснення вже існуючого, а відкриття можливостей, які закладені в існуючому, але ще не реалізовані» [6, с. 217]. Навчитися мислити, за вченим, означає навчитися формулювати питання, а не давати відповідь. Що означає формулювати питання? З позиції М. Гайдегера – це повернутися до того висхідного пункту, якого дотримувався, наприклад, філософ, концепцію котрого вивчають. Виходячи із будь-якої теорії, творче мислення вільно реалізує одну з можливостей, закладених у висхідному пункті, в питанні, відповіддю на що і є розглядувана концепція, причому такою відповіддю, яка становить реалізацію іншої із численної кількості можливостей. У такий спосіб творче мислення відповідає на те саме питання, але відповідь – уже нова.

Справжня освіта, за М. Гайдеггером, допомагає людині побачити у кожному предметі, що вона вивчає, кожній філософській або науковій концепції відповіді на ті ж питання, які постають перед цією людиною. Сфера знання стає основою формування засобів пізнавальної та творчої діяльності людини. Зрозуміти філософську теорію означає побачити в ній розв'язання тих питань, над котрими працюєш сам. «Учення філософа, який творив багато років тому, виявиться для мене живим лише тоді, коли я переконуюся, що в ньому шукали реалізації мої власні можливості. Тому справжній мислитель не буде займатися класифікацією шкіл і течій, оскільки для нього існує лише одна концепція – власна» [9, с. 225]. Ось у цьому й полягає раціональний сенс історико-філософського методу «повторення» М. Гайдегера.

Для людини, що має справу з артефактами культурної творчості минулих поколінь (а свій феноменологічний метод – «герменевтику» М. Гайдеггер застосовує лише до цієї сфери), істинне те, можливості чого їй відкриті, й хибне те, що становить уже закінчене, повністю об'єктивоване – «оголену річ». Філософ наголошує: «Питання, які постають переді мною, відкриті мені, це – істинне; все, стосовно чого у мене питань не виникає, бо я вже маю кимось дану відповідь, яка, ставши «традицією», перетворилася на дещо само собою зрозуміле, – все це хибне [9, с. 270]. Традиція чи то в науці, у філософії, чи в сфері моралі перетворює все у само собою зрозуміле. Вона завжди дає стереотипні, стандартні відповіді на питання, на які кожна людина має сама відповісти (й у цьому полягає свобода її творчості). Традиція все робить зрозумілим, і в такий спосіб, за М. Гайдеггером, і є «прихованим», тобто хибним. Те, що зрозуміле всім, незрозуміле нікому окремо; те, що загальнодоступне, не може бути особистим внутрішнім надбанням у справжньому сенсі цього слова, адже це не те, що може бути створене лише

самою людиною, тобто реалізацією її власних можливостей.

У цьому ж зв'язку виникає проблема, яку М. Гайдеггер визначив як основну, – проблема *Man*. З огляду на тему нашої статті, *Man* – це і є традиція, стандартна для всіх людей відповідь, що заперечує, згідно з М. Гайдеггером, свободу творчості. *Man* – суспільна думка, яка нав'язує людині визначену поведінку й унеможливує індивідуальну творчість. *Man* – загальноприйняті погляди у мистецтві, науці, філософії. Окрім того, вчений стверджує, що власне наукова вимога загальнозначущості, без чого і не уявляється наукове мислення, також має своїм джерелом *Man*.

Нагадаємо з історії: як засвідчує філософський доробок Платона, Лейбніца, Гегеля, творчий зміст мислення, його вільна активність, пояснюється відривом від матеріального. «...Дух вільно проходить крізь несамоїтне стосовно нього матеріальне, переходить через межі цього свого іншого, – зазначає Г. Гегель, – не дозволяючи вважати його істинно реальним, а ідеалізує його і зводить до чогось опосередкованого» [2, с. 50]. Йдеться про те, що мислення потрібно сприймати не як усталений факт, а як історичне явище. Воно становить підсумок історії природи суспільства і людини, отже, у такому сенсі – це втілена історія в її універсальних характеристиках. А творчість мислення і має універсальну природу.

Щодо М. Гайдегера, то головна методологічна основа його філософії, яка не дає йому змоги вирішити проблему вільної творчості це, – суто суб'єктивістське розуміння людини та людського пізнання. У науці й філософії проголошувалось: істинне те, що об'єктивне; натомість М. Гайдеггер вважає істинним суб'єктивне. Наука стверджує: істинне те, що є не лише моїм; учений констатує: істинне те, що тільки моє, особисте; все, позбавлене індивідуальності, все загальнозначуще, яке називають об'єктивним, – усе це «приховане», а отже – хибне. Оголошуючи все об'єктивне хибним уже тому, що воно є загальним, мислитель послідовно доходить висновків, котрі випливають із такого тлумачення. Він, наприклад, зазначає: розгляд світу як сукупності даного, наявного, сукупності речей – це наслідок метафізичного підходу до світу, що унеможливує свободу творчості. Світ як сукупність суцього, закінченого, зовнішнього для людини та чужого для неї – ось світ природознавства.

Лише до цього світу можна застосовувати природничо-науковий метод пізнання як руху від явища до сутності. За М. Гайдеггером, саме природничо-науковий підхід до світу принципово відкидає творчість. Таким чином, він вилучає зі сфери творчої діяльності діяльність у галузі природничих наук як діяльність у сфері «суцього». Саме в такому тлумаченні стає зрозумілою різниця між «буттям» і «сущим». «Суще» – це предмети і речі зовнішнього світу, сфера об'єктивного, яку називають «навколишнім світом». Цей світ суцього вивчають конкретні науки.

«Буття» – дещо принципово відмінне від «суцього». Воно, згідно з М. Гайдеггером, – істина. Оскільки ж істина, за визначенням філософа, є те, що «відкрите», то буття «відкрите людині», натомість суще завжди «приховане» від неї. У термінології М. Гайдегера буття «відкрите» – ніколи не завершене, не закінчене, постає як питання, а не як відповідь, як можливість, а

не дійсність, тобто становить об'єкт творчості. «Суще» – те, що остаточно об'єктивоване, може стати загальнозначущим і постає у формі сутності. «Буття» – те, чого ніколи не можна об'єктивувати до кінця, що є глибоко особистим і постає як існування. Атрибутом сущого є простір, тобто сама форма зовнішнього, атрибутом буття – час як форма внутрішнього. Отже, на питання М. Гайдеггера про смисл буття відповідь має полягати в тому, що смислом буття є час. Ця відповідь передбачається у вченого самою назвою його книги – «Час і буття» [6].

Філософія, яка розуміє буття за аналогією зі сущим, проголошується М. Гайдеггером метафізикою. Така, на його думку, вся філософія, починаючи вже з Платона. Метафізична філософія, стверджує вчений, принципово не здатна обґрунтувати вільну людську творчість. Для метафізики пізнання – це пояснення існуючого та виклад зрозумілого, а не творення нового. Збагнути сутність творчості не можна виходячи з поняття людини як розумної істоти. Творчість – процес ірраціональний, що має основу не в розумі людини, а в її екзистенції. Вільний творчий акт суб'єктивний, пояснення – об'єктивне. Творчий акт постає із можливого, пояснення – з дійсного. Основа творчості – суб'єкт, основа пояснення – об'єкт.

Такий погляд М. Гайдеггера розвиває і О. Шпенглер: «Пізнання природи можна навчитися, але знавцем історії можна лише народитися... Керуючись почуттям, він зразу ж одним поглядом розуміє... те, чого не можна навчитися... Розкладати, визначати, упорядковувати, розподіляти на причину і дію, – все це можна відпрацювати... Це – робота, а те, інше – творчість» [8, с. 43].

За духом О. Шпенглер найближчий до М. Гайдеггера, в якого також простежуємо протиставлення природознавства й історії, раціонального і творчого. Але М. Гайдеггер, оголошуючи джерелом вільної творчості особистість, котру розуміє ірраціонально, а основою творчості – суб'єктивне свавілля, приходить до того, що, як уже зазначалось, називає наукову діяльність – одну з найширших сфер застосування вільної творчої думки – такою, що відкидає будь-яку творчість.

Однак, попри суперечливі погляди М. Гайдеггера, його вчення привертає увагу багатьох сучасних дослідників. Адже в процесі здійснення свого задуму – створення нового, неметафізичного методу мислення, феноменології – він від безпосередньо гносеологічних питань переходить до проблеми свободи і творчості, до розгляду суті культури та людської історії.

Висновки. Питання свободи творчості у М. Гайдеггера постає і вирішується таким чином, що заперечує розуміння ідеї «свободи» через співвідношення із «необхідністю». Людина втратила віру в прогрес, науку, цінності, сформовані на засадах «розуму історії». Засоби досягнення свободи пізнання та розум вичерпали свою значущість, перетворивши людину в об'єкт, а не суб'єкт дії. Саме тому, на думку філософа, людина втратила «справжність».

Зміна принципу сприйняття власного «Я» і речей через звернення до самої себе і полягає, на думку філософа, в новому творчому способі існування людини, який автор, на відміну від «теоретичного» і «практичного», називає «екзистенційним». Це новий шлях, з якого починається існування особистості і свобода творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бичко І. Людиновимірність предмета філософії / І. Бичко // Філософія. Курс лекцій. – К.: Либідь, 1993. – С. 16–29.
2. Гегель Г. Філософія природи / Г. Гегель // Енциклопедія філософських наук: в 3 т. – М.: Мысль, 1975. – Т. 2. – 695 с.
3. Новіков Б. творчість і проблема істини / Б. Новіков // Гуманістичні реалії істини. Людинознавчі філософські читання ДДПУ. – Дрогобич: Вимір, 1999. – С. 4–15.
4. Михайлов І. Ранній Хайдеггер: Между феноменологией и философией. – М., 1999. – 295 с.
5. Руткевич А. От Фрейда к Хайдеггеру. – М.: Политиздат, 1975. – 175 с.
6. Хайдеггер М. Время и бытие: статьи и выступления / М. Хайдеггер. – М.: Республика, 1993. – С. 220–250.
7. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики. Мир. Конечность. Одиночество. – Санкт-Петербург, 2013. – 592 с.
8. Шпенглер О. Закат Европы: очерки мифологии мировой истории: в 2 т. / О. Шпенглер. – М.: Мысль, 1998. – Т. 1. – С. 110–115.
9. Heidegger M. Sein und Zeit / M. Heidegger. – Tubingen, 1960. – 235 s.

REFERENCES

1. Bychko I. Human measurability of Philosophy's subject / I. Bychko // Philosophy. Lecture Course. – K.: Lybid', 1993. – P. 16–29.
2. Hegel G. Philosophy of Nature / G. Hegel // Encyclopedia of philosophical studies: in 3 vol. – M.: Thought, 1975. – Vol. 2. – 695 p.
3. Novikov B. Oeuvre and problem of truth / B. Novikov // Humanistic realities of truth. Humanologic philosophical readings Людинознавчі філософські читання SPUD. – Drohobych: Dimension, 1999. – P. 4–15.
4. Mihaylov I. Early Heidegger: Between phenomenology and philosophy. – M., 1999. – 295 p.
5. Rutkevych A. From Freud to Heidegger. – M.: Politissue, 1975. – 175 p.
6. Heidegger M. Being and time: articles and speeches / M. Heidegger. – M.: Republic, 1993. – P. 220–250.
7. Heidegger M. Fundamental concepts of metaphysics. World. Finitude. Solitude. – Saint-Petersburg, 2013. – 592 p.
8. Spengler O. The Decline of the West: Perspectives of World History: in 2 vol. / O. Spengler. – M.: Thought, 1998. – Vol. 1. – P. 110–115.

Свобода творчества во взглядах Мартина Хайдеггера

И. Ю. Остапец

Аннотация. Исследована проблема свободы творчества в учении М. Хайдеггера исходя из его понимание понятий традиции, свободного мышления, творческого усвоения, истинного и ложного. Проанализирован подход философа к определению бытия и сущего, субъективности и объективности, их связь со свободой творчества.

Ключевые слова: свобода, традиция, культура, творчество, человек, общество, экзистенциализм, ум, бытия.

Freedom of creation in culture view of Martin Heidegger

I. Yu. Ostapets

Abstract. There was researched the freedom's of oeuvre problem in the teaching of M. Heidegger, in particular according to his understanding of notions of tradition, free thinking, creative digestion, just and false, et cetera. Philosopher's approach to definition of being and matter, subjectivity and objectivity, and their relation with freedom of oeuvre has got analyzed.

Keywords: freedom, tradition, culture, oeuvre, human, society, existentialism, mind, being.